

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

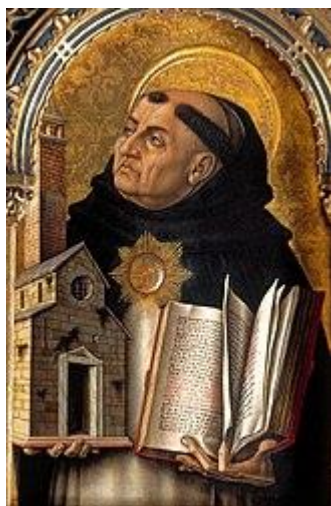
Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Istenérvek a középkori filozófiában

5.3 lecke – 20 perc

Aquinói Szent Tamás *a posteriori* érvei

Aquinói *A teológia foglalata (Summa theologiae)* című műve 1. részének 2. kérdésében tárgyalja isten létezését. A kérdést 3 szakaszra bontja, az első két felvezető szakaszban azt vizsgálja meg, hogy kell-e, illetve lehetséges-e isten létezését bizonyítani, míg a harmadik szakaszban öt érvet vezet elő, melyek „Aquinói öt útja” néven váltak ismertté.

Aquinói Szent Tamás
Carlo Crivelli oltárképén (1476, San Domenico, Ascoli)

I. Felvezető érvelés

Az első szakasz cáfolandó érve szerint **isten létezése önmagában nyilvánvaló számunkra**, így nem kell bizonyítanunk. Aquinói rámutat arra, hogy az önmagában nyilvánvaló ismereteket ellentéteik elgondolhatatlansága által defináljuk, ám isten nemlétezése elgondolható akár a Szentírás tanúbizonysága szerint is. A 13. és 52. zsoltárban balgataga szívében azt állítja, hogy nem létezik isten. Az isten létezésének önmagában nyilvánvaló ismeretére alapozó nézetet Aquinói azonosítja Anzelm érvelésével, és elutasítja azt. Egyfelől Isten lényegét nem ismerjük, így az anzelmi érv premisszájában szereplő definíció (az aminél nagyobb elgondolni nem lehet) jogosulatlan előfeltevés. Másfelől Aquinói szerint az anzelmi érv csak annyit képes beláttatni, hogy a „Istenen olyan lényt ért, akinél nagyobb az értelmünkben nem létezik” – Gaunilo szerzetessel egyetértésben nem engedi meg az ugrást a valóságos létezésbe. Az anzelmi érv kritikája Aquinói általános metafizikai-ismeretelméleti nézetein nyugszik: minden megismerésünk primér forrása a tapasztalat, isten azonban nem képezi a tapasztalat tárgyát. Az, hogy istent fel kell vennünk a világban előforduló minden sajátosság maximális

összességüként, a tapasztalat metafizikai előfeltevése, amit nem kerülhetünk meg Anzelm a priori istenérvével.

A második szakaszban Aquinói azt vizsgálja, hogy „*vajon isten létezése bizonyítható-e*”? A cáfolandó negatív válasz egyfelől azon nyugszik, hogy isten létezése hittétel, a hittételek pedig nem bizonyíthatóak. Erre Aquinói azt válaszolja, hogy isten létezésének bizonyítása „*a hit előcsarnokához*” (*praeambula fidei*) tartozik. Ezzel az istenérvek tematikáját a természetes megismerőképesség kompetenciájának területére utalja: a harmadik szakaszban előadott érveknek meg kell győznie a mohamedán vagy zsidó hitű embereket is, amennyiben azok természetes megismerőképessége megegyezik a keresztényekével. Ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne hit tárgya isten létezése, de filozófiai bizonyítás nem alapozható erre a hitre. Egy másik cáfolandó tézis arra alapozza isten létezésének bizonyíthatatlanságát, hogy isten létezése csak okozataiból lehetséges (ahogy az az anzelmi érv bírálatából következik). Azonban isten „*okozatai nincsenek vele arányban, mivel isten végtelen, okozatai végesek, a véges pedig nem áll arányban a végtelennel*”. Isten és a teremtett világ között olyan éles transzcenzus húzódik, hogy az ellenáll bármiféle racionális leírásnak. Aquinói ellenérve nem tagadja isten radikális transzcendens voltát, azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy ha isten lényegi-esszenciális sajátosságait nem is vagyunk képesek *tökéletesen* megismerni a teremtett világ dolgainak sajátosságai alapján is, pusztán létezésére mégis tökéletesen következtethetünk okozataiból.

II. Az öt út

A harmadik szakasz öt érve között az első három azonos struktúrát mutat, alapvető módszertani elvük a végtelen regresszus kiküszöbölése. Az érvek, különösen az első 3 érv antik mintája nyilvánvalóan Arisztotelész filozófiája. Alapvető kiindulópontjuk a tapasztalat, ezért *a posteriori* érveknek nevezzük őket.

1. A mozgásból (változásból) vett érv

- a. tapasztalati bizonyossággal rendelkezünk a dolgok változásáról
- b. a dolgok változása lehetőség-aktualitás struktúrába rendeződik
- c. egy aktuális dolog sem bírja ezen aktualitás lehetőségét, hanem mindig csak más, időben későbbi állapot aktualitásának lehetőségével rendelkezik
- d. egyetlen dolog sem oka önmagának: minden dolog valami más októl függ
- e. így a változtató és változó dolgok végtelen sora adódik
- f. „*Itt azonban nem lehet a végtelenségig menni, mert így nem lenne első változtató, s ebből következően semmi más változtató sem lenne, mivel a másodlagos változtatók csak úgy változtathatnak, ha őket az első változtató változtatja*”
- g. „*Tehát szükségképpen el kell jutnunk egy első változtatóhoz, amit semmi sem változtat, és ezt érti mindenki istenen*”

Az a-d pontok az önmagát mozgató lélek platóni álláspontját küszöbölik ki ama céltól vezetve, hogy a teremtett világon belülről számúzzuk az önmaga mozgatására képes entitásokat: minden dolog valami mástól változtatatik-mozgattatik. Az érv kulcsa az f pont: a másodlagos ok terminusának bevezetésével Aquinói a kauzalitás *vertikális* rendjére utal: kell lennie egy olyan alapnak, ami lehetővé teszi a változás egyáltalában vett tényét. Ez nem jelenti azt, hogy filozófiai szempontból elgondolhatatlan a világ *horizontális* kauzalitásának végtelen múltba történő nyúlása ([erről lásd a 3.2 és 3.3 leckéket!](#)). A teremtett világ változásának alapja nem lehet alávetve változásnak: így kapjuk meg az első változhatatlan változtató vagy első mozgatatlan mozgató arisztotelészi tézisét. Meg kell jegyezni, hogy a „*minden dolog valami*

által változtatatik” nézetének nagy kihívásokkal kell majd szembenéznie az újkori mechanikai természetfilozófia fellépésekor: ez utóbbi szerint ugyanis a fenti kijelentés ellentmond a tehetetlenség elvének: egy mozgásban lévő test épp addig folytatja tehetetlenül saját mozgását, amíg valami hatást nem gyakorol rá. Leibniz majd kísérletet tesz az Aquinói-féle kozmológiai argumentáció összeegyeztetésére a mechanikai filozófiával.

2. A hatóokból vett érv az első érvhez hasonló struktúrát mutat: Aquinói először kizárja, hogy bármely dolog önmaga hatóoka legyen, majd „az egymásnak alárendelt hatóokok sorában kiküszöböli a végtelen regresszust, és istent az első hatóoknak állítja be.

3. Az esetleges és szükségszerű létezésből vett érv abból indul ki, hogy „*egyedolgo képes létezni és nem létezni, mivel [...] egyedolgo keletkeznek és elpusztulnak*”. Minden dologgal kapcsolatban fennáll az a lehetőség, hogy létezzen és hogy ne létezzen. Ha a világban fennálló dolgok mindegyikére igaz az, hogy képes létezni és nem létezni, akkor egy gondolatkísérlet erejéig permutálhatunk egy olyan világ-állapotot, amikor semmi sem létezik: amikor minden dolog önmagának ama lehetőségét valósítja meg, hogy ne létezzen. Ekkor azonban a világ nem volna képes kimozdulni ebből a nulla-állapotból, hisz nem volna semmi, ami kimozdíthatná onnan. Ámde a világ létezése tényszerű. „*Lehetetlen tehát, hogy minden létező esetleges legyen, vagyis lennie kell szükségszerű létezésnek is*”, ami kimozdítja a világot az abszolút nulla-állapotból. Így előáll a szükségszerű entitások sorozata, melyek mindegyike valamely más entitástól bírja szükségszerűségét. Azonban a szükségszerű entitások sorában sem mehetünk a végtelenbe: „*léteznie kell lényegénél fogva szükségszerű lénynek*”, és ez isten.

4. A negyedik utat „a világban dolgaiban fellelhető fokozatosságból nyerjük.” A világban fellelhető sajátosságok fokozati különbségeket mutatnak, mégpedig a világ kategoriális rendjének megfelelően. E fokozatosságot az „inkább” és „kevésbé” szavakkal fejezzük ki: bizonyos tárgyak melegebbek, mint más tárgyak, és az előbbieknél is vannak melegebbek. Annak feltétele, hogy e fokozatosság fennálljon a világban, az, hogy létezzen az adott, a világban fokozatokban jelentkező sajátosság maximuma. Az a létező, melyben a világ összes sajátossága maximális mértékben létezik, nem más, mint isten. Isten nem csak a fokozatosság skáláját garantálja az adott sajátosság maximumaként, hanem kifejezetten oka annak, hogy a világ rendezett formában fennáll.

5. Az ötödik út a teleológiai érv, modern megfogalmazással: *design*-argumentum. Aquinói az értelemmel nem rendelkező dolgok ésszerű elrendezését azzal magyarázza, hogy „őket egy értelmes lény irányítja célra”. A természetes létezés e célszerű-teleológiai jellegét isten célirányos befolyása biztosítja. A természetes világ az isteni értelem *design*-ja szerint van elrendezve.

Irodalom:

Aquinói Szent Tamás: *A teológia foglalata (Summa Theologiae)*, Első rész, 1-2 quaestiók (ford. Tudós-Takács János, Bp. 1994), 18-82. ISBN: 963-845-801-1

Klima Gyula: *Az Öt Út - Aquinói Tamás istenbizonyítékai. Világosság*, 1981/12. szám, melléklet 3-30.

Kérdések:

1. Hogyan vélekedett Aquinói Anzelm istenérvéről?
2. Hogyan cáfolja azokat az érveket Aquinói, melyek szerint isten létezésének bizonyíthatóságát?
3. Milyen közös jellemzője van az első három érveknek?
4. Hogyan bizonyítja Aquinói isten létezését a harmadik út során?